

slobode, nego je rješavanje (eksploatacije pojedinca i društava, dužničkog ropstva itd.) – promjena društvenih odnosa suvremenog modela liberalnog kapitalizma koji označavaju postojeće „društveno prirodno stanje (Görg, *Gesellschaftliche Naturverhältnisse*, Münster, 1999; *Regulation der Naturverhältnisse*. Münster, 2003) osnova učinkovite zaštite vanjske i unutarnje čovjekove prirode.

I na kraju, čini nam se da bi bilo smisleno ovakva i slična pitanja postaviti u teorijskom diskursu perspektiva i za ekološke udruge u hrvatskom društvu? I u nas postoje znanstvene snage za takve ili slične analize kakvu je poduhvatila donedavna studentica političkih znanosti na FU Berlin.

Ivan Cifrić

Charles Saylan i Daniel T. Blumstein
THE FAILURE OF
ENVIRONMENTAL EDUCATION
(AND HOW WE CAN FIX IT)
University of California Press, Berkeley;
Los Angeles; London, 2011., 242 str.

Teme odgoja i obrazovanja za okoliš i održivi razvoj podjednako su aktualno područje interesa metodičkih i didaktičkih disciplina pedagogije kao i interdisciplinarnog područja znanosti o okolišu (*environmental science*). Problematika okoliša i održivosti tako postaje odgojno-obrazovni imperativ kako bi se nove generacije pokušalo educirati i još više vrijednosno usmjeriti ka ekološki osviještenoj refleksiji u svrhu djelovanja na izazove suvremenih promjena u okolišu, i sve posljedice koje to donosi suvremenom načinu života. Stoga je ovo područje jedno od propulzivnijih

disciplina kako u pedagoškim tako i u ekološkoj znanosti. Dok neki autori raspravljaju kako je začetak ozbiljnijeg usustavljenja suvremenog odgoja i obrazovanja za okoliš i održivi razvoj datira u 1970te i 1980te godine (vidi: Anđić, D., Paradigmatski aspekti problematike okoliša i odgoj za okoliš i održivi razvoj, *Metodički ogledi*, 14(2):9-23, 2007), drugi zagovaraju kako moderni oblici razvoja tog koncepta sežu još krajem 19. stoljeća u Velikoj Britaniji i vežu se za ime profesora botanike Patricka Geddesa (vidi: Palmer, J. A., *Theory, Practice, Progress and Promise*. London; New York, Routledge, 1998). Zato je svaka publikacija koja doprinosi obogaćivanju fonda znanja o ovoj pedagoško-ekološkoj disciplini prijeko potrebna iz jednostavnog razloga: danas je neophodno učiti i podučavati, osvješćivati i djelovati na svijest i volju djece uključene u odgojno-obrazovni proces, da bismo sutra odgojili buduće donositelje pametnijih i promišljenijih ekološki i okolišno prihvatljivijih odluka. No, nažalost obrazovanje za okoliš i održivi razvoj nerijetko je zanemareni, periferni, ako uopće postojeći dio odgojno-obrazovnog sustava u nekim zemljama.

Stoga je naslov knjige autora Saylana i Blumsteina sugerirao dva moguća smjera: prvo, mapiranje neuralgičnih točaka i kritičku refleksiju o tomu „što je pošlo krivo“ oko obrazovanja za okoliš; te drugo, koje su moguće smjernice kojima se može utjecati na popravlanje i povećanje efikasnosti odgojno-obrazovnog procesa za okoliš i održivi razvoj. Perspektiva autora spoj je njihovih različitih profesionalnih pozadina: Blumsteina kao znanstvenika i pedagoga iz područja znanosti o okolišu te Saylana kao poduzetnika i predsjednika nevladine organizacije koja skrbi o zaštiti

okoliša i održivosti. Kako sami ističu zadatak im je bila ukazati na tendenciju pogoršavanja edukacijskih aspekata i potencijala odgoja za okoliš i održivi razvoj, prvenstveno u SAD-u (iako se autori nekad implicitno, a nekad eksplicitno referiraju i na globalni kontekst), te djelovati programatski u smislu podizanja javne svijesti o ovoj problematici, pozivajući na akciju za preokretanje spomenutog trenda. Riječima samih autora: „Želimo pružiti svojevrsni manifest za adresiranje načina kako ljudi razmišljaju o obrazovanju za okoliš, radije nego ponuditi listu kako popraviti problematičan, politiziran i preburokratiziran obrazovni sustav“ (vlastiti prijevod, str. 4). Knjiga je podijeljena u deset poglavlja, predgovor i dodatak, a tiskana je prema danas najvećim standardima zaštite okoliša i reciklaže. Prvo poglavlje donosi dektiranje problema u kojem se naglašava kako dosadašnje obrazovanje za okoliš u longitudinalnoj tj. dijakronijskoj perspektivi, unatoč efektima klimatskih promjena, gubitka bioraznolikosti i degradaciji okoliša, nije uspjelo promijeniti stavove i ponašanje ljudi koje bi bilo usmjereno ekološkoj zaštiti i razvojnoj održivosti. Autori su sami svjesni činjenice kako samo obrazovanje za okoliš nije svemoguće te je potrebna vrsta individualnog i kolektivnog morala da se živi i djeluje ekološki i održivo. No oni stavljaju imperativ na odgojno-obrazovni sustav da takav moral izgradi i modelira u pojedincu i kolektivu pružanjem točnih informacija o uzrocima promjena i antropogenim posljedicama globalne politike spram klime, okoliša, tehnologije i razvoja, što bi trebalo rezultirati onim što autori nazivaju *environmental literacy*, kao temeljem i potencijalom promjene. Stoga pristup sustavu obrazova-

nja treba biti sveobuhvatan te uključivati učitelje, roditelje, djecu, administraciju, i donositelje javnih politika, ne samo kroz informiranje nego i razvijanjem vještina i usadivanjem vrijednosti bliskih održivosti i zaštiti okoliša.

U idućem poglavlju autori raspravljaju o temeljima obrazovanja za okoliš kritizirajući kako je stav nekih pokreta za zaštitu okoliša, proisteklih iz sveopćih liberalnih društveno-političkih gibanja 1960-ih u SAD-u bio pomalo naivan i neznanstven, jer je jedinu nadu polagao u altruističan i moralan karakter ljudske prirode, što se nije pokazalo neupitno točnim. Stoga se autori zalažu za utjecaj na ponašanje ljudi kroz klasično ali još više iskustveno učenje, te polažu nadu u prosvjetiteljski ideal promjene ponašanja i utjecaja na podizanje javne svijesti i utjecaja na političku sferu odlučivanja. Njihove su analize i preporuke utemeljene na znanstvenim istraživanjima iz područja pedagogije i znanosti o okolišu (o čemu se može doznati iz zbirna fusnota i referenci na kraju knjige), no sam stil pisanja je počesto esejistički nego znanstven, sa podosta književnih i popkulturnih referenci i alegorija.

Nerijetko, kao odmah na početku trećeg poglavlja doista iznenađuje kako autori mogu izložiti podatke koji se čine apsolutno provizornim generaliziranjem, bez navođenja esencijalnih istraživanja ili ikakvih izvora za svoje tvrdnje, poput takove važne stvari kakve bi mogle biti posljedice 30 postotne ili pak 80 postotne ostvarenosti znanstvenih predviđanja o globalnom zagrijavanju i osiromašenju resursa (?). Naglašava se kako je zapravo obrazovanje za okoliš upravo vrijednosno usmjereno (za okoliš, umjesto o okolišu) te da je ustvari ono začetak potrebitog cjeloživotnog uče-

nja i nastojanja, kako bi se postigao mjerljivo smanjenje negativnog ljudskog utjecaja na promjene u okolišu. U četvrtom poglavlju (*Accountability and Institutional Mind-Set*) autori si postavljaju izazovan zadatak: analizirati kako društvena svijest biva formirana i oblikovana, kako bi kontekstualizirali nedostatke obrazovnog sustava u institucijski modeliranom okružju kojeg (re)kreiraju i kojim upravljaju političari i mediji. Tako oni kritiziraju „birokratsku asimilaciju“ koja je dio mašinerije državnog aparata, i *mainstream* medija, a kojoj nisu imune čak ni one neformalne grupe poput zagovaratelja zaštite okoliša koje poprime to „institucionalno stanje uma“. Dok su precizni u seciranju takovog okružja i stanja, autori nisu dovoljno jasni na koji se način odgojno-obrazovni sustav može oduprijeti tomu.

Peto poglavlje raspravlja o čimbenicima koji utječu na odgovornost građana kao aktera koji su informirani o biološkim, ali i društvenim i gospodarskim posljedicama promjena u okolišu te koji rade na njihovom ublažavanju. Tako je na školama odgovornost odgajanja „okolištarski aktivnih građana“ (*environmentally active citizens*) putem poticanja vanškolskih načina i metoda učenja bilo direktnim radom u prirodi, botaničkim i zoološkim habitatima, nacionalnim i parkovima prirode, i slično. Knjiga na momente sadrži i novelističke dijelove, poput onoga o odrastanju jednog od autora u brdskim predjelima i susretu s kojotom (str. 74), koji jesu u funkciji teksta, ali nisu neophodni. Autori na nekim općim primjerima (iz ostalih „glokalnih“ lokaliteta Azije i Afrike) daju pojedinačne ilustrirane predodžbe o zaštiti okoliša i održivom razvoju, koja služe prenošenju znanja i razvoju vještine koje budući po-

učavatelji o okolišu trebaju razvijati. Na istom tragu, iduće poglavlje daje smjernice na koji način potaknuti izvanškolske i izvannastavne aktivnosti učitelja, djece i studenata (uključujući ponajprije dva stupnja zapadnog modela obrazovanja – osnovno i srednjoškolsko) u programe primjerice, eko-turizma, permakulturnih proizvođača organske hrane, postrojenjima za preradu otpada, školskih botaničkih vrtova i ostalo, kao mogućnosti direktnog usvajanja znanja i vještina.

Sedmo poglavlje opisuje fenomen u SAD-u, koji nije iznimka ni u drugim dijelovima svijeta, o potencijalnim i stvarnim posljedicama političkog djelovanja (lobiranja, javnih kampanja, zagovaranja, koruptivnih praksi) na donošenje i provedbu politika koje utječu na okoliš. Konzekventno interesne grupe neke će od ekoloških i klimatskih problema (npr. globalno zagrijavanje kao temu s najčešćim kontradikcijama) prezentirati javnosti podacima koji su teško razumljivi ili čak falsificirani, a odgovornost obrazovanja za okoliš leži u tome da razvije kritičku svijest pojedinca za donošenje pravilnog suda. Kritika potrošnje, praktični načini smanjenja antropogenih učinaka i konzumerizma unutar školskog sustava i unutar škola kao institucija predmet su idućeg poglavlja. Iako cijela knjiga nema aspiraciju da teorijski obradi problematiku interakcije i konflikata različitih dijelova ekosistema, okoliša, populacije, društvene organizacije i tehnološke sfere, ovo poglavlje raspravlja o krivoj percepciji po kojoj većina stanovništva prirodu i okoliš doživljava prvenstveno kao ekonomski resurs za eksploataciju, prije nego ekološku datost koja nije bezgranična. Jedan je od ciljeva i odgovornosti obrazovanja za okoliš promijeniti

taj stav, no prije nego da pruže praktične kognitivne i konativne alate za to, autori pišu o toj potrebitosti iz etičko-pedagoške perspektive.

U devetom poglavlju zagovara se novi pristup evaluaciji kurikuluma odgoja i obrazovanja za okoliš i održivi razvoj. Autori kritiziraju češće upotrebljavanu sumativnu evaluaciju koja je isključivo retrospektivna, a zalažu se za formativnu kao evaluaciju „adaptivnog upravljanja“ koja intervenira u ponašajne komponente procesa podučavanja: kao takva, evaluacija je nužno otvorena, kreativna, odgovorna, nepristrana i samo-kritična. U posljednjem, desetom poglavlju (*And How We Can Fix It*) autori progovaraju o načinima kako riješiti problem neadekvatnog obrazovanja za okoliš. Pa ipak, i ovdje oni nastoje sumirati prethodna poglavlja i ponoviti program(at)sku usmjerenost takvog obrazovanja na svim razinama, kroz koje bi se trebala prožimati načela „individualne odgovornosti, razvitka zajednice, društvene uključenosti i uvažavanja prirode“ (str. 174). Autori na kraju priznaju kako je obrazovanje za okoliš propustilo adekvatno adresirati i odgovoriti na degradaciju okoliša, ali u tome više odgovornim vide političke i ekonomske institucije vođene sebičnim, a ne ekološkim i interesima zajednice. Ipak ostaju optimisti zalažući se za urgentnu akciju uključivanja ekoloških tema prioritarnim u školske kurikulume. Appendix (*Greening Schools for Alternative Education*) donosi praktičan prijedlog projekta oformljivanja „Zelenih savjetodavnih timova“ koji bi na terenu pomogli učiteljima i učenicima da pokrenu male projekte kojima bi svoja školska okružja učinili prihvatljivijima sukladno načelima „zelenih politika“.

Knjiga je pomalo nesustavno i polovično dala tek moguće natruhe odgovora na oba pitanja postavljena na početku prikaza, sukladno samom njenom naslovu. Argumentacija autora jest u velikoj mjeri ilustrirana brojnim primjerima, potkovana prvenstveno etičkim postavkama promišljanja o odgovornosti svih za ublažavanje negativnosti promjena u okolišu. No, ona vrlo selektivno obrađuje neke od tema i nerijetko populistički poziva na akciju bez davanja smjernica ili autorefleksivnog momenta koji nudi različite perspektive sagledavanja problema uvezanosti odgoja i obrazovanja na teme o zaštiti okoliša. Autori i sami naglašavaju da je ona svojevrsni manifest, poziv na novi mogući okvir tog obrazovanja, no u određenom smislu ona će praktičarima (pedagozima, didaktima i metodičarima) poslužiti prvenstveno za osvješćivanje potreba uključivanja takovih sadržaja u nastavu, uz ipak manji broj konkretnih i sustavno razrađenih smjernica kako to učiniti. Stoga metode razvoja znanja i vještina nisu sustavno već više egzemplarno, i ponekad simplificirano izložene, dok prožimanje rasprava i kritika o široj društvenoj i naročito političkoj odgovornosti odvlači tekst u smjeru aktivističke, moralizirajuće rasprave. Možda najveća zamjerka knjizi jest to što se uloga odgoja i obrazovanja doživljava donekle uskom a opet prenatlaženom, jer se edukacijski sustav shvaća kao (su)odgovoran za loše vođene javne politike, no sad se *a posteriori* zalaže za nove temelje tog sustava koji treba donijeti promjenu. Povjerenje koje bi obrazovni sustav trebao opravdati čini se tako prezahtjevnim. Kako i koliko donositelji obrazovnih politika mogu promijeniti takve postavke ostaje za vidjeti i nadati se. S druge strane, vrijednost ove knjige je u

tome da nas osvijesti o potrebi uključenosti tema o okolišu, klimi, biosustavima, tehnologiji, razvoju i održivosti koji nisu klasično shvaćene kao teme i aktivnosti pomalo elitistički nastrojenih entuzijasta „grlitelja stabala“, ili pak radikalnih „ekoterorista“, nego nužan i hitno neophodan temelj za preustroj odgojno-obrazovnog procesa za naraštaj koji će znati, htjeti i moći iznaći bolja i efikasnija rješenja za sklad i održivost te smanjene negativnih antropogenih utjecaja na okoliš. Također, doprinos knjige vidimo i u raspravi o povezanosti i prožetosti obrazovnih, političkih, medijskih, gospodarskih i ekoloških aspekata u načinima na koje se kreiraju i provode odgojno-obrazovne politike kao preslika šireg društveno-političkog konsenzusa (ili apatije?) obzirom na suštinska pitanja zaštite okoliša i održivog razvoja.

Drago Župarić-Iljić

Jasna Čapo i Valentina Gulin Zrnić (ur.)
HRVATSKA SVAKODNEVNICA.
ETNOGRAFIJE VREMENA I
PROSTORA
Biblioteka Nova etnografija, Institut za
etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2013.,
287 str.

Etnološki zbornik „Hrvatska svakodnevnica. Etnografije vremena i prostora“ donosi jedanaest radova jedanaest autora (samoostalno i u koautorstvu) koji iz različitih kutova promišljaju tematiku hrvatske svakodnevice. Urednice zbornika te autorice triju članaka su Jasna Čapo i Valentina Gulin Zrnić, sa zagrebačkog Instituta za etnologiju i folkloristiku. Ostali domaći i strani autori članovi su istog Instituta, zatim Odsjeka za kulturnu antropologiju

Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademija znanosti i umjetnosti u Rijeci (područna jedinica Pula), University of Southampton u Ujedinjenom Kraljevstvu i Monash University u Melbourneu u Australiji. Zbornik je objavljen u svibnju 2013. godine a radovi su napisani tijekom 2012. godine i prethodno se pojavljuju na francuskom jeziku u gotovo istom obliku u okviru tematskog broja časopisa *Ethnologie française* (XLIII, 2, 2013).

Zbornik započinje razmatranjima urednica vezanima za obilježavanje stogodišnje obljetnice hrvatske etnologije i kulturne antropologije. Radovi obrađuju razne dimenzije hrvatskog identiteta u svakodnevnom „vremenu“ i „prostoru“, kako najavljuje i podnaslov zbornika: postsocijalistički nacionalni identitet u svakodnevici, uključujući neke od suvremenih oblika ispoljavanja tog identiteta poput transnacionalizma ili radnih migracija izvan Hrvatske; redefinicija socijalističkih značenja identiteta, što se proteže kroz nekoliko radova, a posebno u analizi današnjeg, postsocijalističkog značenja i značaja Kumrovca kao rodnog mjesta Josipa Broza Tita; ekonomska dimenzija identiteta poput neformalnih oblika zapošljavanja u Hrvatskoj, ali i poveznice ekonomije i hrvatske tradicijske glazbe i glazbenika; rodni identitet kroz analizu ženskog sjećanja na ratna zbivanja u dva „ženska romana“; kulturna dimenzija identiteta, prvo s fokusom na utjecaj UNESCO-ve konvencije o nematerijalnoj kulturnoj baštini na hrvatski kontekst (u smislu predstavljanja države „prema van“ ali i opasnosti koje takva komercijalizacija potencijalno nosi za same sudionike i baštinu) te, u drugoj studiji, usporedbom „službenog“, „željenog“